

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

126:2. 2006

Fransk diplomati med förhinder

Xavier Fraudet, *Politique étrangère française en mer Baltique (1871–1914). De l'exclusion à l'affirmation*, Diss, Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in History 77, Almqvist & Wiksell International, Stockholm 2005. 312 s.

Xavier Fraudets doktorsavhandling behandlar Frankrikes utrikespolitik i Östersjöområdet under andra hälften av 1800-talet och början av 1900-talet. Ämnet omfattar en period av drygt 40 år. Författaren sammanfattar Frankrikes diplomatiska agerande i en region där landet tidigare varit i det närmaste utestängt, men sedan under åren 1871–1914 försökte vinna tillträde. På detta alluderas i bokens undertitel.

Tidsavgränsningen är betydelsefull, åtminstone ur fransk synvinkel. Året 1871 innebar slutet på det fransk–preussiska kriget, ett rent nederlag för Frankrike som led stor skada och förlust och inte minst förlorade territoriet Alsace-Lorraine. Som en följd beskars Frankrikes inflytande i den europeiska politiken högst betydligt. Året 1914 markerar inledningen på första världskriget och kräver ingen närmare förklaring. Innan Fraudets bok fanns få om ens några studier på temat som sådant (s 16).

Fraudet har studerat det franska utrikesdepartementets initiativ och ansträngningar för att återintå en framträdande position på den internationella politiska arenan. Departementet hoppades kunna förverkliga detta genom diplomatiska framstötter i länderna runt Östersjön. Viktigast bland dem var naturligtvis de båda stormakter som arbetat sig upp sedan mitten av 1700-talet: Ryssland och Preussen/Tyska riket. Men där fanns även mindre länder såsom Sverige, Danmark och det halvautonoma ryska storfurstendömet Finland; också Norge bör räknas till dem. Dessa var inte opåverkade av Frankrikes aktiviteter och Fraudet ägnar väsentliga avsnitt åt Frankrikes försök att påverka dessa mindre stater.

Frankrikes avsikt var att bli en betydelsefull politisk aktör i Östersjöregionen. Detta var minst sagt en stor utmaning: Östersjöområdet är vidsträckt, avståndet till Frankrike är betydande liksom svårigheterna att nå dit, och inte minst fanns där redan två dominerande stormakter. Eftersom dessa verkade så att säga på hemmaplan var deras aktioner, om inte alltid legitima så åtminstone mer berättigade än Frankrikes.

Fraudet beskriver det franska agerandet genom att analysera tre strategier eller hävstänger som diplomatin använde sig av, nämligen 1) militär sjöpolitik, 2) finansiell politik, 3) propagerandet av fransk kultur.

Om Frankrikes avsikt var att spela en roll i världspolitiken frågar man sig varför uppmärksamheten denna gång riktades mot Norden, när det fanns stora pro-

blem att hantera på andra håll. Helt visst var ett av Frankrikes mål att ta revansch på och isolera Preussen genom att sluta förbund med dess grannstater; på samma sätt hade just Preussen framgångsrikt agerat gentemot Frankrike under Wienkongressen 1814–1815. Likväl förefaller Östersjöområdet ha legat alltför långt från Paris för att vara en passande arena för fransk politik. En fråga som naturligt inställer sig är om inte Frankrike överdrev sina ambitioner eller underskattade svårigheterna i förhållande till de egna resurserna.

I sin analys visar Fraudet att ingen av de nämnda strategierna blev särskilt framgångsrik och att Frankrikes roll i Östersjön var och förblev högst begränsad. Det är ett viktigt resultat författaren når, om än slutsatsen framförs först på avhandlingens sista sida (s 266).

Man kan givetvis inte förebrå författaren för den franska diplomatins misslyckande, men däremot hade han kunnat fästa större förklaringsvärde vid de geopolitiska förutsättningarna. Anmärkningsvärt nog citerar han diplomaten Jules Cambon – sedermera det franska utrikesdepartementets generalsekreterare – som påpekade att staternas öden bestäms av geografiska lagar som människan inte rör över. Till de hinder som geografin satte upp och som komplicerade kommunikationerna – men som Fraudet i stort lämnat utanför analysen – kan räknas det begränsade tillträdet till Östersjöhamnar, de grunda och klippiga skärgårdsfarvattnen som endast kunde navigeras med hjälp av erfarna lotsar, vintertidens prövande förhållanden samt, inte minst, Öresundsgenomfarten, där både Sverige och Danmark innehade nyckelpositioner. Därtill kommer att landvägen till Östersjön bevakades av Preussen. I bedömningen av Frankrikes planer på att bedriva militär sjöpolitik i Östersjön går det inte att förbigå sådana avgörande geografiska faktorer. Avsaknaden av diskussion om dessa förhållanden reser frågan om det är Fraudet som bortsett från dem eller om de helt negligerades av det franska utrikesdepartementet.

Någon kanske invänder att svårigheterna borde ha varit desamma i Fjärran Östern, där Frankrike förde en mycket aktiv politik trots ännu större avstånd till Paris. Skillnaden är dock att i den delen av världen ägde Frankrike handelskontor, faktorier och till och med kolonier, vilket självklart underlättade alla verksamheter. Detta leder in på ett annat tema som negligerats av Fraudet, men som bör ha haft betydelse för Frankrikes misslyckande, nämligen det ekonomiska läget. De ekonomiska förbindelserna mellan Frankrike och Östersjöländerna var inte särskilt betydande. Att Frankrike underlät att samtidigt satsa på handelsutbytet gjorde att diplomatin närmast på förhand var dömd att misslyckas. Vi återkommer till den frågan.

Låt oss först dröja en stund vid sjöpolitiken, en av de tre hävstänger Frankrike nyttjade. Fraudet ägnar ganska många sidor åt att initierat skildra strategiutvecklingen på området. Han behandlar de olika teorier som lanserades i samtiden och även de skolbildningar de gav upphov till. Åsikterna i Frankrike gick isär. Den så

kallade unga skolan (*jeune école*, även kallad *école matérielle*) var den mer progressiva och stod i opposition till den historiska skolan (*école historique*). Författaren vidgar den teoretiska bilden än mer och drar i sammanhanget även in tänkare från USA (Mahan), England (Corbett) och Preussen (von Tirpitz). Hans genomgång i dessa stycken är mycket informativ.

Märkligt tycks det att sjökrigsteorin enligt Fraudet behärskades av principen att sjökrig *stricto sensu* var en omöjlighet (s 73ff); endast genom samverkan mellan armé och flotta kunde segrar erhållas. Redan i och för sig är påståendet diskutabelt då såväl äldre som nyare historia ger en lång rad exempel som bevisar motsatsen. Inte heller då Fraudet låter den unga skolan konfronteras med den historiska skolan syns det att någon tonvikt lagts vid kombinerade aktioner mellan flotta och armé. Är detta förbiseende att skylla på krigsstrategerna eller på Fraudet själv? När det rörde Östersjön och med hänsyn till det geografiska läget var en isolerad flottaktion troligen och trots allt det enda möjliga ur fransk synvinkel.

Något tidigare har Fraudet med viss utförlighet behandlat beväpningen till sjöss och inte minst utvecklingen av nya vapen, däribland torpeden som ansågs revolutionerande (s 61). Detta är i någon mån riktigt men torpeden som kommersiellt vapensystem – under denna epok rör det sig fortfarande om så kallade *spar torpedo*s, torpeder fästa på ett slags pålar – hade ännu inte trampat ur sina barnskor på 1880-talet.

I kapitel 5 fördjupar författaren analysen av den mer politiska sidan av Frankrikes utrikespolitik, bland annat ambitionen att bilda nya allianser. Fraudet använder förvisso inte pluralformen, men nog bör det ha varit Frankrikes ambition att knyta flera förbund. Fraudet redogör klart och tydligt för struktur och funktionsindelning på utrikesdepartementet (*Quai d’Orsay*). Vad som inte redovisas lika pregnant är att flera utrikespolitiska linjer tycka ha följts parallellt: av departementet, av utrikesministern och dessutom på en nivå ovanför ministern. Oklarheterna blir än större när författaren därtill urskiljer en ”européisk politik” och en ”expansionspolitik”. Begreppsanvändningen blir förvirrande eftersom det i båda fallen var fråga om just expansionspolitik riktad mot respektive europeiska och utomeuropeiska områden. I dessa frågor hade läsaren gärna sett en större tydlighet. I sammanhanget noteras att Frankrike 1914 ägde tio ambassader i utlandet (s 115), fastän bara nio förtecknas. Möjligen har författaren förbisett att Italien var försett med två: en vid *Quirinalen* och en annan i Vatikanstaten.

Efter den sjömilitära politiken följer nästa hävstång: den finansiella politiken, huvudsakligen inriktad på att underlätta beviljandet av statslån. Härunder behandlar Fraudet de statliga lån Sverige erhöll från Frankrike. Dessa var ytterligare ett medel Frankrike nyttjade för att påverka den internationella politiken, också i Östersjöområdet. Fraudet hämtar i dessa avsnitt sina uppgifter från Ivar Sundbom, men redan Eli Heckscher har påpekat hur viktiga dessa lån var.¹ Vi vet att

pengarna kom den svenska järnvägsutbyggnaden till godo och att Frankrike gynade denna eftersom den egna industrin hade börjat stagnera. Lånen gavs till Sverige under sammanlagt nio år. För svenskt vidkommande var det en mager skörd mot bakgrund av att Fraudets analys i detta avsnitt innefattar 26 år eller perioden 1880–1906. Än en gång måste Fraudet konkludera att den franska hävstången inte var särskilt effektiv jämfört med exempelvis Rysslands samtida framstötter (s 259).

Som läsare undrar man om inte en undersökning av import- och exportkvoterna mellan Sverige och Frankrike både hade varit metodiskt enklare och givit bättre stöd åt argumentationen. I själva verket visar införseln från Frankrike, mätt i svenska kronor, ingen påfallande ökning mellan 1871 och 1904 – snarare då ett *status quo*. Importsiffrorna är i många fall rentav lägre än från den nybildade (1830) lilla belgiska staten och tre gånger lägre än motsvarande siffror från Ryssland. Sveriges import från Preussen och Storbritannien är samtidigt mellan fem och tio gånger högre än den från Frankrike. Skärskådar man i stället Sveriges utförsel till Frankrike jämfört med ovannämnda länder blir resultaten än mer slående. Klara bevis föreligger alltså att handelsbalansen med Sverige fortfor att vara till Frankrikes nackdel.² Att Sverige därför skulle ha stått i finansiell skuld till Frankrike låter därför som en överdriven slutsats (s 246). Fraudets entusiasm över de statliga lån Sverige erhöll från Frankrike modereras lyckligtvis till mer rimliga proportioner i bokens allmänna slutsatser.

Samma klena resultat visar Fraudet när det gäller den tredje hävstången. I förhållande till Danmark i synnerhet konstateras att de kulturella satsningar Frankrike gjorde inte gav förväntad avkastning (s 183). När det gäller den franska språkundervisningen i Sverige (s 245) har läsaren svårt att sluta sig till konsekvenserna för Frankrikes inflytande. Några indikationer om hur många lektionstimmar eller liknade det rörde sig om lämnas inte, samtidigt som författaren hävdar att det tyska språket nu hade trängt ut franskan.

Kort sagt: mot bakgrund av det anförda inställer sig allvarliga tvivel om huruvida Frankrikes diplomati verkligen skördade några framgångar. Det finns då skäl att hävda att bokens undertitel är något vilseledande, eller att skeppet seglar under falsk flagg, om man så vill. Frankrike har näppeligen kunnat modifiera sin status som en nation utestängd från Östersjön.

En annan allvarlig kritikpunkt kan anföras mot metoden. Fraudet har kartlagt ett halvt sekel av fransk diplomati i Östersjön och har i det sammanhanget inkluderat en imponerande lång rad aspekter i analysen. Ändå har temat behandlats på ett väldigt traditionellt, övervägande deskriptivt sätt samtidigt som forskningsarbetet nästan uteslutande stödjer sig på franska källor. Detta kan knappast accep-

1. Eli F Heckscher, *Svenskt arbete och liv. Från medeltiden till nutiden*, Stockholm, 1971 (1941), s 246f, 289.

2. *Historisk statistik för Sverige*, 3. Utrikeshandel, 1732–1970, Stockholm & Lund 1972, s 298ff.

teras i dagens historieforskning. Bortsett från några memoarer av icke-franska skribenter har han över huvud taget inte konsulterat källor i Östersjöländernas arkiv. Inte ens svenska arkiv har begagnats, undantaget något som berör Ålandsfrågan. Utrikesdepartementets och Utrikesstatsministerns arkiv tycks inte existera för honom. Detta är desto mer anmärkningsvärt då författaren behandlar ett forskningsområde som gäller internationell politik. Då kan inte heller bristande språkkunskaper anföras som ursäkt. Visserligen har, som Fraudet påpekar (s 19–24), andra forskare redan utnyttjat delar av de tänkbara arkivkällorna. Men är det inte forskarens uppgift att konfrontera och ompröva även redan utnyttjat källmaterial? Kritiskt sinne saknas. Även beträffande det franska källmaterialet tycks redan förteckningen över de diplomatiska arkiven³ peka på existensen av viktiga arkivalier som Fraudet inte har konsulterat. Eftersom någon kontroll av materialet inte kunnat företas inför oppositionen njuter författaren av ovisshetens fördel. En snabb konsultation av ryska arkivguider förefaller emellertid göra samma kommentar giltig även för andra Östersjöstater.⁴

Det finns också en hel del att anmärka på i enskildheter. För att inte riskera att bli tjugig får några exempel räcka. Fraudet säger (s 208) att Ryssland ägde fyra ubåtar 1908. Man redan 1905 fanns det 13 stycken, fastän alla låg förtöjda i Vladivostok.⁵ Franska källor räcker ibland inte till.

I ett annat exempel (s 239, not 972) refereras en fransk diplomats uppgift att en resenär som lämnat Stockholm med tåg klockan sex på kvällen kunde anlända S:t Petersburg nästa dag klockan elva på förmiddagen. Härmed ville uppgiftslämnaren framhålla att restiden hade minskats från 40 till 30 timmar. Diplomaten försökte klargöra att järnvägskommunikationen mellan de båda ständerna hade förbättrats, men antingen var han dåligt underrättad eller så kunde han över huvud taget inte räkna. Tiden från klockan 18.00 till 11.00 påföljande dag gör 17 timmar, inte 30. Möjligen avsågs andra dagens förmiddag, vilket med 24 timmars påslag gör 41 timmar. Även om en timme dras av för tidsskillnaden blir det således ingen tidsvinst. Någonstans bör resenären dessutom ha tagit båten. Så kan det bli när man inte omprövar källan.

I ett arbete som handlar om utrikespolitik bör författaren själv veta och dessutom förklara för läsaren att det finns nyanser mellan diplomatiska begrepp som *traité*, *accord*, *arrangement*, *protocole* och så vidare. Betydelsen ligger just i nyanserna. Valfri handbok i offentlig internationell rätt förklarar sådana finesser.

Att den blivande Oscar II var nära vän med den tyske prinsen Fredrik Vilhelm torde inte vara så anmärkningsvärt och hade troligtvis inget att göra med poli-

3. *Etat général des Inventaires des Archives diplomatiques*. Ministère des Affaires Etrangères, Paris, 1987.

4. P Kennedy Grimsted (red), *Archives of Russia. A Directory and Bibliographic Guide to Holdings in Moscow and St. Petersburg*, New York & London 2000.

5. V Mishanov (ed), *The Navy of the Russian Empire*, S:t Petersburg 1996.

tiska åsikter, ty Oscar hade 1857 – *in tempore non suspecto* – gift sig med Sophie Wilhelmine, prinsessa av Nassau.

Också den till synes utförliga bibliografin är i själva verket ensidig. Fraudet tycks varken ha begagnat *Svensk historisk bibliografi* eller *Svensk sjöhistorisk litteratur* – i sammanhanget högst relevant – inte heller *Bibliografisk översikt över böcker, artiklar och andra publikationer på svenska om finländsk politik på 1800- och 1900-talet*. Alla dessa forskningsinstrument har författaren haft nära till hands eftersom han bor i Sverige! Nu förtecknas enbart två svenska litteraturreferenser.

Det kan tyckas synd att svenska doktorsavhandlingar publiceras redan före disputationen. Som det är nu kan ingen hänsyn tagas till opponentens och betygsnämndens anmärkningar, något som författaren säkerligen beklagar i detta fall. Ovanpå den grundläggande kritiken av innehållet kan tillfogas en hel del (minst 55) anmärkningar på grammatik, stavning och korrekturfel. Det är heller inte acceptabelt att återge källcitat hämtade från litteraturen utan hänvisning till den ursprungliga källan. I inte mindre än 199 fall saknar personregistret uppgift om förnamn. Det är oklart vad kartbilagorna skall tjäna till eftersom de inte omtalas i bokens korpus; vissa är dessutom delvis omöjliga att tyda. Exempelvis en karta med uppgift om strategiska hamnar hade däremot varit väldigt nyttig. Tagna var för sig kan dessa anmärkningar förefalla mindre väsentliga, men tillsammans blir de alldeles för många. Någon korrekturläsning har uppenbarligen inte gjorts.

Allt i allt har Xavier Fraudet utan tvekan åstadkommit en prestation och läsningen har gett viss behållning. Många gånger var det dock som att läsa en avhandling om 1800-talet skriven i början av 1900-talet.

*Christian Koninckx**

* Fakultetsopponent